

այ սրի կամ ուրի մասնիկները . Արդուծիւքի, Մալաուիւքի, Զախարուիւքի, Արարատաւքի :

Շատ փափաքելի էր որ Հայկազուն եղբարք ամեն տեղ եւ ամեն ժամանակ իրենց անուամբն ու մականուամբն ալ դիւրաւ ճանչցուէին ու գատուէին օտար ազգերէն, եւ այս կողմանէ ալ վար ջմնային ուրիշ ազգերէ որ ընդհանրապէս իրենց սեպհական մականունները ազգային մասնիկով կամ վերջաւորութեամբ մը կը դարդարեն, եւ ոչ օտարէն փոխ առնուած ձեւով : Իրաւ է որ Եւրոպայի մէջ երբ հայ ազգատոհմի անուն մը այս կամ այն ձեւով մէյմը ճանչցուած է, կարելի չէ անիկայ փոխել՝ առանց զանազան դժուարութեանց եւ անտեղութեանց . որով հայկական մականունը հարկ կըլլայ երբեմն աւելի յանձն առնուլ այլակերպեալ ձեւին մէջ պահել՝ քան թէ հայացընեմ ըսելով շփոթութեան պատճառ ըլլալ . բայց անոնք որ այստեղտեալ ալ փափաք մը կը ցուցնեն իրենց մականունը տաճկացընելու, ռուսացընելու, գաղղիացընելու, անգղիացընելու եւ այլն, պէտք է մտածեն որ քերեւս մեծապէս կանխրաին իրենց նախնեաց եւ յաջորդացը, իրենց ազգին եւ հայրենեացը դէմ, ու ետ կենան այնպիսի խորհրդէ :

Շատ մականուններ կրնային այլ եւ այլ լեզուաց մէջ զանազան վերջաւորութիւններ առնուլ՝ առանց իրենց ազգային ձեւը կամ արմատը փոխելու, բայց դժուար է որ օտարները անով չճշտին : Օրինակի համար, ղենեք թէ մեկուն հայերէն մականունն է Մարինեան կամ Մարինեանց . աւարակոյս չկայ որ այս մականունը ինչ լեզուի մէջ ալ յիշատակուի՝ աղէկն այն է որ անփոփոխ պահուի . վասն զի անով կիմացուի թէ ինչ ազգի անուն է, եւ օտար անուններէ կը գատուի : Իսկ թէ որ օտար ազգաց կամ օտար ազգի մը սովորութեանը հետեւիլ ուզելով՝ Մարինեան ձեւը փոխես, Հայու անուն ըլլայն ալ բոլորովին կը մոռցուի, եւ քերեւս այն մականունը զործածող Հայուն ցեղին կորսուելէն առաջ՝ հայկական անունը կ'օտարանայ ու կը կորսուի : Եւ յիրաւի . ինչո՞վ պիտի ճանչցուի թէ Անգղիա բնակող Մարինեանին ցեղը կամ բուն ազգատոհմը հայ է՝ երբոր ինքզինքը

անուանէ Մարինեան կամ Մաք-Մարին . երբոր Գերմանիա կամ Հոլանտա բնակողը ըսուի Ֆոն-Մարին, կամ Վան-Մարին, Գաղղիա բնակողը Տը Մարէն կամ Տէ Մարին . Իտալիա բնակողը Մարինօ կամ Տի Մարինօ . Ռուսաստան բնակողը Մարինով, Մարինովիչ կամ Մարինիչ, Մարինարի, Մարինովսքի . Յունաստան բնակողը Մարինօփոլոս կամ Մարինարի . Վրաստան բնակողը Մարինանձի, Պարսկաստանինը Մարինդատէ, Տաճկաստանինը Մարին օղլու, եւ այլն եւ այլն :

Ասով ալ կիմացուի որ մականուն փոխելը, այսինքն մականունի մը ազգային ձեւը վերցընելով՝ օտարազգի ձեւ մը առնուլն անպատշաճ բան է, ինչպէս որ կընէին Ռուսաստանի Հայերէն շատը, եւ անոնց հետեւելով՝ նաեւ Տաճկաստանի Հայերէն ոմանք : Եթէ պատուաւոր ազգատոհմի մը անդամներէն մեկուն կամ մեկալին վայելուչ չսեպուի իր մականունը՝ որչափ ալ ծրուած կամ օտարացած ըլլայ՝ ըստ քմաց փոխել, շտկել ու բուն ձեւին վերածել, ո՞չ ապաքէն եւս առաւել ապօրինաւոր ու վնասակար է՝ ազգային բուն ձեւը թողուլ յանկարծ ու օտար ձեւ մը առնուլ :

Խօսքերնիս վերջացընենք՝ յիշեցընելով դարձեալ մեր ազգասեր ընթերցողաց այս մխիբարական բանս թէ Տաճկաստանի Հայոց մէջ երեսուն կամ քառասուն տարի մը հազիւ կայ որ մականունը ազգային ձեւով բանեցընելու սովորութիւնը մտած է զրերէ անգգալի կերպով, եւ հիմա աշխարհիս ամեն կողմի Հայերուն մէջ ալ սկսած է տարածուիլ : Յուսայի է որ կամաց կամաց՝ քանի որ ազգասիրական հոգին շատնայ մէջերնիս, այսպիսի մեծ եւ փոքր ուղղութիւններն ալ առանց դժուարութեան ի գործ դրուին :

Եթէ յանկարծ ամսագրոյս խմբագրին մականունը ընթերցողաց միտքն իյնալով՝ հակառակ երեսնայ այս իր սկզբանցը, կը յիշեցընենք որ նախ խմբագիրը իր ցեղին մականունն հետողը կամ տեղը չէ որ շտկուի իրաւունքը կամ պարտքն ունենայ . երկրորդ, այլ եւ այլ պարագաներէ ստիպուած է այն ձեւը բանեցընել որ ուրիշները տուած են ու կուտան իր մականունանը՝ նման մականուններէ գատելու մտքով . եւ երբորդ՝ արդէն շատ անգամ հայերն ձեւով կ'սէն ու կըզրէ իր մականունը երբոր շփոթութեան վտանգ մը չկայ :

ԱՇԽԱՐՀԱՅԱՌ ԼԵԶՈՒԻՆ ՔԱՆԻ ՄԸ ԲԱՌԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ
ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ :

Դամարճակ բառին գրութիւնը քայտեալ անստոյգ է, բայց որովհետեւ ոմանք ուզած են ասիկայ բանեցընել

իբրեւ ժողով, խումբ, ձեմարան, եւ այլն, մեզի ալ անյարմար չէրեւնար՝ Անգղիացոց club եւ meeting բառերուն տեղը դամարճակ ըսել : Իրաւ է որ club ու meeting բառերն իրարմէ մէյմեկ քիչ մը տարբերու-

քիւն ունին. բայց քե որ ճշդութեան համար առաջինը ժողովակ ըստի, երկրորդին զամարճակ բարգմանութիւնը պատշաճ կրնայ տեսնուիլ :

Դայեակ. — Այս բառը՝ որ գրոց լեզուին մէջ ծծմար կընշանակէ, շատ տեղ ուսմական սովորութիւն մը եղեր է զահէկ հնչել ու գրել՝ տաճկերէնէն էպէ բառին նշանակութեամբը, որուն հայերէն կըսենք *մանկաբարձ*, *ծնուցիչ* :

Դաշինք. — Տաճկի *գափ* բառին տեղը սովորութիւն եղած է տեղ տեղ *զաշինք* ըսել. բայց այս ձեւը յոգնակի ըլլալուն՝ լաւ կերեւնայ ասոր տեղը եզակին բանեցընել՝ *զաշն*, որ անշուշտ նոյնչափ դիրքիմաց է նաեւ ուսմիկներուն :

Դառնալ. — Մեր լեզուին գովելի մէկ յատկութիւնն ալ այս է որ *ա* ձայնը քիչ կըբանի մէջը, ևնոր տեղը կակուղ *ըէն* խիստ շատ կըգործածուի : Միայն քե բնական ու գեղեցիկ կանոն մը կայ որ *ն* տառն առաջ հանդիպած *ըէն* (երբոր *ն* դիմորոշ չէ), *ոայի* կըփոխուի. գոր օրինակ *լեռան, գառն, բռն, գոռն, բառնալ, դառնալ*, եւ այլն. իսկ երբոր հոլովմամբ կամ լծորդութեամբ փոխուին այսպիսի բառերուն շատերը, նորէն *ըէ* կըղաւնան *ոայերը*. ինչպէս՝ *լերինք, դրանք, բարձի, դարձալ* : Անոր համար մեզի կերեւնայ քե լեզուին այսպիսի մէկ օրինաւոր կանոնը առանց բառական պատճառի քակտած կըլլայ ով որ հնչէ ու գրէ, *զառցալ, բառցալ* եւ այլն :

Դատարկ. — Ասոր տեղը ուսմական նորասիրութեամբ *զարտակ* ըսելը՝ *արունվրայ, զուրցուածք, անկան, գտալ (զգալ), ըստըգտանել, ծախանել* (բարդել) ըսելուն, ու ասոնց պէս այլանդակութեանց նման է : Ուստի լաւ է անշուշտ *զատարկել* ըսելը՝ քան քե *զարտըկել* կամ *տարտըկել* :

Դեռ. — Տաճկի *տահա* բառին նշանակութիւնն ունի, բայց *տահա* *հէնիզ*, *տահա շիմաի*, *հայա*, *տահա* *հէնի* բառերուն մտրովը : Համբակներ կան որ տաճկի *տահա* բառը կուգն ամեն տեղ *դեռ* բարգմանել. օրինակի համար՝ *ուրիշ ալ կուգն, աւելի մեծ*, ըսելու տեղ, *դեռ կուգն, դեռ մեծ* կըսեն, որ մեծ սխալ է : Այս սխալն զգուշանալու համար յիշելու է որ *դեռ* ժամանակական մակբայ է. ուստի տաճկերէնին *տահան* երբոր ժամանակ չըցուցներ, այլ քանակի նշանակութիւն ունի, հայերէնին մէջ ոչ երբեք *դեռ* պիտի բարգմանուի :

Դժար. — Դժուար բառին քերեցուցածն է, ու շատ տեղ այսպէս կըբանի, մինչեւ նաեւ վերջին ատենի գրոց մէջ : Յայտնի է քե բուն ուղղագրութիւնը պահելն ասելի պատշաճ է :

Դի. — Այս բառը գրոց *դէն* գրածն է, որ *կողմ* կընշանակէ, ու կերեւնայ քե ուսմիկներին մէջ *դի* ըսուելն առաջ *դի* ըսուած ըլլալ : Հիմա բաղադրեալ բառերուն մէջ կըբանի այսպէս. *մէկդի, մէկդիաց, ասդիա, անդին, ասդիէս, անդիէն, անդիաց* եւ այլն :

Դու. — Այս դերանունն հոլովականները ուսմիկներին մէջ շատ փոփոխուած են. օրինակի համար, *քո* ըսելու տեղ՝ ըսուեր է *քու. քեզ* ըսուելուն՝ եղեր է *քեզի. ի քէնին* տեղը՝ *քէնէ, քեզնէ* կամ *քեզմէ. քնին*

տեղը *քեզմով* : Այս վերջի երկուքը շտկելը անելի դժուար կերեւնայ քան քե առաջինները, այսինքն *քու* եւ *քեզի* : Յոգնակիին մէջ *ձեզ* ըսուելուն՝ եղեր է *ձեզի, ի ձէնը* ըսուելուն՝ *ձէնէ* կամ *ձեզնէ, ձեզմէ*, եւս եւ *ձեզնից, ձեզանից*՝ որ անելի ալ ծանր են. *ձեօք* ըսուելուն՝ *ձեզմով* :

Դրօշ եւ Դրօշակ. — Յայտնի է քե մեր լեզուին մէջ *դրօշ* բառը *պայրազ* կընշանակէ, իսկ *դրօշակը* քղանցք, այսինքն *փէշ*. որով *պայրազ* բառը *դրօշակ* բարգմանելը յստակախօսութեան կանոնին դիմ կըհամարուի : Սակայն որովհետեւ *դրօշները* երկու գրելաւոր տեսակ կըբաժնուին, մէկը մեծ՝ որ տաճկերէն *սանճազ* եւ գաղղիարէն *étendard* ըսուածն է, եւ մէկալը փոքր՝ որ տաճկերէն *պայրազ* եւ գաղղիարէն *banderolle* կըսուի, կրնանք մեծը *դրօշ* բարգմանել, եւ փոքրը *դրօշակ* :

Եբ, Էբոր. — Ուղիղն է *էբբ, էբբ* որ :

Ելլել, Էլլալ. — Այսչափ փոխուած է *Էլանէլ* բառը, քեպէտ Հայաստանի կողմերը դեռ *Էլնէլ, Էլնալ* ըսողներ ալ շատ կան : Կերեւնայ քե չափազանց նորասիրութիւն ըրած պիտի չհամարուի ով որ ուզէ գրաբանին մօտեմալ նաեւ այս բառիս ուղղագրութեան մէջն ու ըսել՝ *Էլնէմ երթամ*, քան քե *Էլլամ Էրթամ* :

Եղեր. — Այս ուսմիկներին յատկացեալ բառը՝ տաճկերէն *իմիշ, ըմըշ, ումուշ* օժանդակ բային բարգմանութիւնն է. *կերծայ Էղեր* (կիտեր իմիշ), *կանոն Էղեր* (ալըր ըմըշ), *կըկարգայ Էղեր* (օգուրումուշ) : Տեղ տեղ, ինչպէս Ռուսաստանի Հայերէն ոմանց լեզուին մէջ նոյն բառը իրենց ոճովը՝ *Էղիլ է* կամ *Էղիլ է* կըսուի. գոր օրինակ, *կերծայ Էղիլ է, կըկարգան Էղիլ է* : Այս ձեւը այնչափ ընտանեցած է հասարակաց խօսակցութեան մէջ որ դուրս ձգելը շատ դժուար է. մանաւանդ որ ոյծ մը՝ հարստութիւն մը կուէցընէ իմաստին վրայ, եւ գրաբանին մէջ համագոր բառ մը կամ մասնիկ մը չունի :

Եղբայր (եղբոր, եղբարք, եղբարց). — Հիմնական մարութ աշխարհաբան խօսող ու գրողները կըզգուշանան որ չըսեն *աղբար* կամ *աղբեր, աղբրտանք, աղբրտիք, աղբրտոց*, ինչպէս որ տեղ տեղ սովորութիւն կայ ըսելու :

Եղջիւր. — Այսպէս հնչելն ու գրելը ըստ բուն կանոնի լեզուին շատ անելի լաւ է քան քե այն քանձր հնչմունքը աւնուի՝ որ ուրիշ ասոր նման բառերուն մէջ ալ կըգտնուի. այսինքն *Էղջուր, աղբուր, ալուր, սուն, ձուն, արուն*, եւ այլն :

Եղիսկոպոս. — Այս բառը ուսմկաց մէջ *Էպիսկոպոս* հնչողներ կըգտնուին, որ նոյնպէս այլանդակ է՝ ինչպէս *աւիտարան, սաղմոց, ժամկոց* ըսելը :

Երազ. — Տեղ տեղ այս բառը *Էրած* կամ *Էրած* հնչողներ կան, որ յայտնի սխալ է :

Երէկ, Երէկոյ, կամ Երկուան, Երէբ. — Ասոնց ուղղագրութիւնը եւ ուղիղ հնչումը ծած է սովորական աշխարհաբանին մէջ, եւ եղած են *Երէկ, Երկուան, Երէբ*. շտկելը դիրքին կերեւնայ՝ առանց խորքութենէ վախճալու :

Երեկու. — Այս բային քանի մը ձեւերը երկու երեք

կերպով հնչող ու գրողներ կան. ոմանք կըսեն, օրինակի համար, *կերկի, էրկիլ*. ոմանք՝ *կերկայ, էրկալ*. ոմանք ալ՝ *կերկնայ, էրկնալ*: Թեպետ այս վերջի մէկն ալ գրաբարին *էրկանալ* բառէն ելած է, բայց քերեւս առաջինը ընտրելի ըլլայ. իսկ *կերկայ* ըսելը խորք է:

Երկայն, լայն. — Յ տառին այս բառերուն մէջ պահուիլը առելի պատշաճ կերեւցայ՝ հնչմունքին անու-

շուրիւն տալուն պատճառաւ, քան թէ *էրկան* ու *լան* ըսելը:

Եօթը, Եօթանասուն. — Այնչափ բանք է ասոնց տեղը *օխտը, օխտանասուն* ըսելն որ իրաւամբ զարմանք կըբերէ ոմանց մինչեւ հիմա այդ հնչմունքը պահելու աշխատիլը:

ՀԱՆԳԻՍԱՐԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՇԷՆ ՄԱՐԳԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԼԱԶԱՐԵՄՆՅ ՃԵՄԱՐԱՆԻ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԼԵԶՈՒՅՑ¹:

Պարծանք ազգիս Հայոց Աղա Յովհաննէս Լազարեան, այր որ իւրովն հաւատարիմ սպասա-հարկութեամբ առ պետութիւն Ռուսաց, եւ բարուցըն ազնուութեամբ եւ հանճարոյն շատութեամբ մեծարոյ յով զտաւ յաջս Կատարինեայ Բ, եւ յաջորդաց նորին Պօղոսի եւ Աղեքսանդրի կայսերաց, եւ պատուեցաւ ի նոցանէ իբրեւ խորհրդական պետութեան եւ հրամանատար ասպետութեան կարգին Մելիտեայ, որ եւ ի Յովսէփայ Բ կայսերէ անուանեցաւ Պարոն եւ Կոմս հոռովեական ինքնակալութեան՝ հանդերձ իշխանութեամբ փոխարեւելոյ զպատին զայն ի սերունդս իւր, եղեալ էր ի մօտի կանգնել ի Մոսքուա քաղաքի ուսումնարան ի պետս հայկազն պատանեաց, եւ կամէր զի անդէն հրահանգեալ նոցին յաստուածպաշտութիւն եւ յուսումն զխտութեանց՝ պիտանիք լինիցին եւ բնագաւառին իւրեանց Հայաստան աշխարհի, եւ Ռուսաց երկրին՝ որ որդեգրեալ իմն էր զնոսա, յոր պայման ընկերական կենաց եւ կամիցին մուտգտանել: Յամին 1800 երող կտակաւ բուպլիս 200, 000 քոբաղրամս² ի հասից ըստացուածոցն իւրոց ի կատարումն իւրոյ խորհրդոյն, եւ ժառանգորդս իւր կարգեաց զեղբայրն իւր զՅովակիմ եւ զորդիս նորա: Եւ Յովակիմ մը-

NOTICE HISTORIQUE ET DESCRIPTIVE

DE L'INSTITUT LAZAREFF DES LANGUES ORIENTALES¹.

L'un des hommes dont s'honore le plus la nation arménienne, Jean de Lazareff, qui, par les services qu'il a rendus à la Russie et par son noble caractère et ses talents, mérita l'estime et la faveur particulière de Catherine II et des successeurs de cette grande impératrice, Paul et Alexandre Ier, créé par ces souverains conseiller d'Etat actuel et commandeur de l'ordre de Malte, et par l'empereur Joseph II, baron et comte du Saint-Empire romain, avec transmissibilité de ce titre à sa postérité, Jean de Lazareff avait conçu la pensée de fonder, à Moscou, un établissement destiné à recevoir les enfants de la nation dont il était issu, et où ils seraient préparés, par une éducation chrétienne et scientifique, à se rendre utiles à leur patrie primitive et à la Russie, leur pays d'adoption, dans toutes les carrières sociales où leur choix les porterait. Dans son testament, qui est de l'année 1800, et par lequel il institua pour héritiers son frère Joachim et ses neveux, il légua une somme de 200,000 roubles assignats², à prendre sur les revenus de ses biens, pour l'accomplissement du projet qu'il avait formé. Fidèle exécuteur des volontés fraternelles, Joachim mit en dépôt à la Banque impériale cette somme, qui s'ac-

¹ Բաղեցան տեղեկութիւնքս յայլ եւ յայլ գրուածոց տպագրելոց ի ձեռնարանին ի ուսու եւ ի հայ լեզուս յամեն 1855 թ. ամին 1855:

² Թղթաղրամն բուպլիս արժէ իբր 4 ֆրանք, իսկ արծաթն 4 ֆր. զաղդիական:

¹ Les matériaux de cette Notice sont extraits de plusieurs ouvrages publiés en russe et en arménien à la typographie de l'Institut, depuis 1833 jusqu'à l'an 1853.

² Le rouble assignat peut être évalué à 1 fr. de notre monnaie, et le rouble argent à 4 fr.